

9. Sobotovych, Ye.F.(2015). Vybrani pratsi z lohopedii [Selected works on speech therapy]. Tyshchenko V.V. & Lyndina Ye. Yu. (Uklad). K. : Vydavnychiy dim Dmytra Buraho. [in Ukrainian].

10. Ribtsun, Yu. (2005). Dvi paraleli – zhyttia i tvorchist [Two parallels – life and work. Yevhenia Fedorivna Sobotovych: on the 70th anniversary of her birth]. Yevheniia Fedorivna Sobotovych : do 70-richchia vid dnia narodzhennia. Kataloh vystavky [in Ukrainian].

11. Kozynets, O., Kolomiets, Yu. & Lekh, K. (2021). Istoriia ukrainskoi lohopedii v personaliiakh: Raisa Averianivna Yurova [The history of ukrainian speech therapy in personalities: Raisa Aver'ianivna Yurova]. Naukovyi chasopys NPU imeni M. P. Drahomanova. Seriiia 19. Korektsiina pedahohika ta spetsialna psykhologhiia. 41. 48-54. DOI 10.31392/NPU-nc.series19.2020.41.07 [in Ukrainian].

12. Kozynets, O. & Nychaiuk, T.(2021). Istoriia ukrainskoi lohopedii v personaliiakh: Zaplatna Svitlana Mykhailivna [The history of ukrainian speech therapy in personalities: Svitlana Mykhailivna Zaplatna]. Innovatsiina pedahohika. 39. 90-95. [in Ukrainian].

УДК: 376:3707(005.7)

Олег Хотенюк,

аспірант Інституту спеціальної педагогіки і психології
імені Миколи Ярмаченка НАПН України

khotenuk@gmail.com

ORCID ID: 0009-0000-5149-8978

Oleg Khoteniuk,

Postgraduate student of Mykola Yarmachenko Institute
of Special Pedagogy and Psychology of the National Academy
of Pedagogical Sciences of Ukraine

Інститут спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка НАПН
України,
вул. Берлінського 9, м. Київ, 04060, Україна

Mykola Yarmachenko Institute of Special Pedagogy and Psychology of the
National Academy
of Sciences of Ukraine, 9 M. Berlinskogo str., Kyiv, 04060, Ukraine

ІНКЛЮЗИВНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ КЕРІВНИКА ЗАКЛАДУ ОСВІТИ З ІНКЛЮЗИВНИМ НАВЧАННЯМ ЯК НЕВІД'ЄМНА СКЛАДОВА ЙОГО УПРАВЛІНСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

INCLUSIVE COMPETENCE OF THE HEAD OF AN EDUCATIONAL INSTITUTION WITH INCLUSIVE EDUCATION AS AN INTEGRAL COMPONENT OF HIS MANAGEMENT ACTIVITIES

Анотація. У статті зроблено спробу розглянути питання складових управлінської діяльності керівника закладу освіти з інклюзивним навчанням. Проаналізовано науково-методичну літературу з питання інклюзивної компетентності, яку науковці розглядають як важливу складову професійної компетентності.

Констатовано, що в основі інклюзивної компетентності керівника закладу освіти лежать його здатність організовувати, підтримувати та розвивати інклюзивне освітнє середовище.

Представлено результати анкетування керівників закладів освіти щодо готовності запроваджувати інклюзивне навчання в закладах загальної середньої освіти.

Водночас аналіз наукових публікацій, що містять питання теорії та практики діяльності закладів освіти з інклюзивним навчанням, дав можливість виявити, що питання інклюзивної компетентності керівників закладів освіти

є недостатньо вивченим та таким, що потребує ґрунтовного та глибокого дослідження.

Ключові слова: професійна компетентність, інклюзивне навчання, керівник закладу освіти, інклюзивне освітнє середовище.

Abstract. The article attempts to consider the issues of the components of the managerial activity of the head of an educational institution with inclusive education. The scientific and methodological literature on the issue of inclusive competence, which scientists consider as an important component of professional competence, was analyzed.

It was established that the basis of the inclusive competence of the head of an educational institution lies in his ability to organize, support and develop an inclusive educational environment.

The results of a survey of heads of educational institutions regarding the readiness to implement inclusive education in institutions of general secondary education are presented.

At the same time, the analysis of scientific publications containing questions of the theory and practice of the activities of educational institutions with inclusive education revealed that the issue of inclusive competence of educational institution managers is insufficiently studied and requires thorough and in-depth research.

Key words: professional competence, inclusive education, head of an educational institution, inclusive educational environment.

Актуальність дослідження. Сучасна освіта характеризується низкою трансформаційних перетворень, зокрема, Законом України «Про освіту» закладам освіти надається автономія, що передбачає перехід від ієрархічної структури управління до активізації децентралізаційних процесів, результатом яких є розвиток автономного шкільного менеджменту [3]. Так, стаття 6

вищезгаданого Закону однією із засад державної політики у сфері освіти та принципів освітньої діяльності визначає фінансову, академічну, кадрову та організаційну автономію закладів освіти у межах, визначених Законом.

У цих умовах функції та роль керівника закладу освіти набувають нового важливого значення. Сьогодні потребує від нього чіткого усвідомлення необхідності неперервного професійного росту, підвищення управлінської кваліфікації, якісного оволодіння сучасними знаннями в галузі педагогіки, психології, соціології, права, менеджменту та інших наук, а також практичного засвоєння нових форм і методів управлінської діяльності у сфері освіти.

З огляду на активне впровадження інклюзивного навчання однією із ключових професійних компетентностей керівника має бути інклюзивна компетентність, що передбачає знання нормативно-правової бази щодо організації інклюзивного освітнього середовища. Це є запорукою коректної реалізації усіх необхідних для цього кроків та налагодження якісного освітнього процесу, водночас її зміст обумовлений завданнями інклюзивного навчання загалом та обов'язками директора щодо їх реалізації, зокрема.

Аналіз попередніх досліджень та публікацій. Під час обґрунтування сутності та визначення предмету нашої статті – структури та змісту інклюзивної компетентності керівника закладу освіти з інклюзивним навчанням – вбачаємо за необхідне здійснити аналіз існуючих досліджень та публікацій з означеного питання.

У науковій літературі інклюзивну компетентність розглядають як важливу складову професійної компетентності – інтегрованого показника теоретичної і практичної готовності фахівця до професійної діяльності, що пов'язана із навчанням і вихованням іншої людини. Водночас важливими елементами такої готовності розглядають сформованість мотиваційної сфери (потребу та мотиви у забезпеченні інклюзивного навчання), наявність практичних знань, умінь і навичок, а також здатність до саморегуляції і рефлексії професійної діяльності.

Інклюзивна компетентність та психологічна готовність до впровадження інклюзії керівника закладу освіти є однією з основних умов ефективності інклюзивного навчання дітей з особливими освітніми потребами (Ю. Бойчук, С. Миронова, Н. Плахотнюк, Н. Софій, В. Шинкаренко та ін.) [1,2].

Зокрема, Ю. Бойчук, О. Бородіна та О. Микитюк вбачають в інклюзивній компетентності інтегративно-особистісне утворення, що зумовлює здатність реалізувати професійні функції в процесі інклюзивного навчання, зважаючи на різні освітні потреби учнів з обмеженими можливостями здоров'я, забезпечуючи їх включення до загальноосвітнього навчального середовища, створюючи умови для їхнього розвитку і саморозвитку, повноцінної соціалізації завдяки безпосередньому оволодінню здоров'язберезувальними технологіями [2].

Тлумачення поняття «інклюзивна компетентність» знаходимо в працях Т. Соловей, Т. П'ятакової, М. Чайковського. Це поняття протрактовано авторами: як рівень знань і вмінь, необхідних для

виконання професійних функцій в умовах інклюзивного навчання [1,2,5]; як необхідний обсяг знань та вмінь, утілених у здатності виконувати професійні функції, зважаючи на особливі потреби молоді, яка має порушення здоров'я, та інтегрувати їх у середовище загальноосвітнього закладу, створюючи умови для розвитку й саморозвитку [4,5,7]; як інтегральну характеристику педагога (учителя, асистента), що впливає на здатність розв'язувати професійні завдання в умовах інклюзивного підходу до освітньої діяльності [2,4,6].

3. Фалинська [7] кваліфікує інклюзивну компетентність «як сукупність суб'єктивних якостей особистості, що засновані на комплексі компетенцій, які впливають на ефективну професійно-педагогічну діяльність в актуальних умовах інклюзивної освіти».

А. Василюк наголошує, що «інклюзивна компетентність вчителя може виявлятися лише в єдності з цінностями особистості, а також з її інтересами та мотивацією до інклюзивної діяльності».

Отже, в контексті нашої статті, розглядаємо інклюзивну компетентність керівника закладу освіти як інтегративну спроможність якісно виконувати професійні та педагогічні функції в закладі освіти, в тому числі створювати інклюзивне інформаційно-освітнє середовище та забезпечувати спеціальні умови життєдіяльності та компенсації для дітей з особливими освітніми потребами.

Аналіз психолого-педагогічної літератури засвідчив, що у розвідках простежуються і різні погляди щодо структури інклюзивної компетентності. Так, Т. Соловей і М. Чайковський

розрізняють такі чотири компоненти: мотиваційний, когнітивний, операційний і рефлексивний. Водночас Д. Корнеєв, Н. Корнеєва, А. Саламат виокремлюють професійно-мотиваційний, професійно-когнітивний, професійно-рефлексивний, професійно-операційний компоненти [1, 2, 7]. А. Козирєва вважає, що структуру інклюзивної компетентності становлять спеціальні вміння педагога, відповідно до основних видів діяльності – діагностичні, комунікативні, дидактичні, прогностичні, виховні, соціальні.

Водночас аналіз наукових публікацій, що містять питання теорії та практики діяльності закладів освіти з інклюзивним навчанням, дав змогу виявити, що питання інклюзивної компетентності керівників закладів освіти є недостатньо вивченим та таким, що потребує ґрунтовного та глибокого дослідження.

Результати дослідження. Розглядаючи особистість керівника закладу освіти з інклюзивним навчанням як менеджера, необхідно зазначити, що це повинен бути фахівець, який усвідомлює, що інклюзія допомагає подолати будь-якого роду виключення у суспільстві, має позитивне ставлення до різноманітності та викорінення соціальної ізольованості.

Задля цього менеджер закладу освіти повинен бути мобільним, мається на увазі, що він не лише здійснюватиме управління закладом освіти, а й володітиме вміннями залучати до освітнього процесу всіх його учасників, визначених законодавством. Саме такі керівники здатні забезпечити сприятливий клімат у колективі та комфорт усіх учасників навчання.

Сьогодні визначають базові функції керівника інклюзивного закладу освіти:

- іміджеву (створення позитивного первинного уявлення про особливості освітнього закладу; втілення політики відкритості та доступності);
- мотиваційну (стимулювання педагогів до самоосвіти та участі в організованому навчанні та підготовки до роботи в умовах інклюзії);
- організаційну (створення умов для проведення навчального процесу та виховних заходів; залучення до мультидисциплінарної команди інших фахівців та батьків), аналітичну (проведення внутрішнього аудиту та його аналіз на предмет доступності, якості освітнього процесу, ефективного використання ресурсів);
- управлінську (спрямування зусиль на досягнення поставленої мети щодо реалізації принципів інклюзивної освіти);
- превентивну (попередження негативних проявів у педагогічному та учнівському колективі школи щодо осіб з інвалідністю, особливими освітніми потребами), тимблдінгову (teambuilding) (формування ефективної мультидисциплінарної команди фахівців, які здійснюють супровід учнів із особливими освітніми потребами; виявлення і реалізація особистісного потенціалу фахівців команди; формування здатності швидко приймати командні рішення в критичних та нестандартних ситуаціях), рекреаційну (забезпечення умовами якісного дозвілля, відпочинку, психофізичного відновлення);

- комунікативну (налагодження комунікації між усіма суб'єктами едукативного процесу освітнього закладу; застосування різних засобів комунікації; здійснює зв'язок з громадськістю, координує роботу з батьками (особами, які їх замінюють));
- захисну (захист законних прав та інтересів усіх вихованців, в тому ж числі з числа соціально вразливих груп (дітей-сиріт та дітей, які залишилися без піклування батьків, зі статусом інвалідності) та інші.

Звідси випливає, що в основі інклюзивної компетентності керівника закладу освіти лежать його здатність організувати, підтримувати та розвивати інклюзивне освітнє середовище.

З метою вивчення питання готовності керівників закладів загальної середньої освіти до впровадження інклюзивного навчання у себе в закладі нами було проведено анкетування. У дослідженні взяло участь 123 директори шкіл м. Києва, Житомира, Дніпра, Житомирської, Дніпропетровської, Чернігівської, Київської областей, у яких наразі не запроваджено інклюзивне навчання.

Директорам було запропоновано дати відповідь на 9 запитань, в яких респонденти повинні були вибрати варіанти відповідей із запропонованих або доповнити власною відповіддю. Це дало можливість отримати широкий спектр інформації, порівняти та зіставити відповіді і визначити загальні тенденції щодо готовності директорів до управлінської діяльності в закладі освіти з інклюзивним навчанням. Одночасно враховувалися такі

показники як: стаж роботи на посаді директора, місце розташування закладу освіти (сільська місцевість, місто).

Керівникам закладу освіти було запропоновано дати відповіді на такі запитання:

1. Як Ви вважаєте, кількість дітей з порушеннями розвитку в Україні щороку:

- а) зменшується;
- б) збільшується;
- в) залишається без змін?

2. Чи вважаєте Ви, що якісна середня освіта сьогодні однаково доступна для всіх громадян України?

- а) так;
- б) ні;
- в) частково.

3. Наскільки Ви обізнані у питаннях нормативно-правової бази щодо організації інклюзивного навчання?

- а) достатньо орієнтуюсь;
- б) дещо знаю;
- в) не знайомий з цими документами.

4. Що таке інклюзія в освіті?

- а) повна ізоляція дітей з особливостями психофізичного розвитку;
- б) створення для дітей окремих груп при дитячому закладі;
- в) спільне навчання і виховання дітей з особливими потребами та здорових дітей в умовах класу, групи.

5. Чи знайомий Вам алгоритм запровадження інклюзивного навчання?

- а) так, достатньо;
- б) так, частково;
- в) ні, мене це не цікавить;
- г) вперше чую.

6. Прихильником якої форми освіти для дітей з особливими потребами Ви є? (виберіть кілька відповідей)

- а) спеціальні класи в складі ЗЗСО;
- б) спеціальні школи;
- в) індивідуальна форма навчання;
- г) інклюзивні класи (у т.ч. з наявністю асистента вчителя).

7. Яка причина, на Вашу думку, перешкоджає якісному впровадженню інклюзивного навчання?

- а) відсутність знань та інформації з даної проблеми;
- б) фінансова і матеріальна незабезпеченість;
- в) ставлення та стереотипи людей;
- г) Ваш варіант

8. Яку науково-методичну консультацію із перелічених питань Ви б хотіли одержати? (виберіть кілька відповідей)

- а) інклюзивна освіта: сутність, поняття, термінологія;
- б) діти з особливими потребами та організація їх навчання;
- в) сучасні тенденції розвитку спеціальної освіти;
- г) міжнародний досвід в розвитку інклюзивної освіти;
- д) вимоги до створення інклюзивного середовища в ЗНЗ;
- е) нормативно-правова база з питань інклюзії;
- є) створення архітектурної доступності в закладі;

- ж) створення сприятливої атмосфери в дитячому середовищі, в якому навчається дитина з функціональними обмеженнями;
- з) _____ інше _____ (вказуйте):
-

9. Який Ваш загальний педагогічний стаж?

- а) до 5-ти років;
- б) до 10-ти років;
- в) більше 10-ти років.

Аналіз отриманих відповідей засвідчив, що 100% керівників закладів освіти вважають, що кількість дітей з порушеннями розвитку в Україні щороку збільшується. Водночас зазначили (49% респондентів), що доступ до якісної освіти осіб з особливими потребами ускладнений. 63% опитуваних керівників зазначили, що не знайомі з нормативними документами щодо організації та впровадження інклюзивного навчання, водночас 32% частково знайомі з такими, і 5% цікавилися й орієнтуються в цих документах.

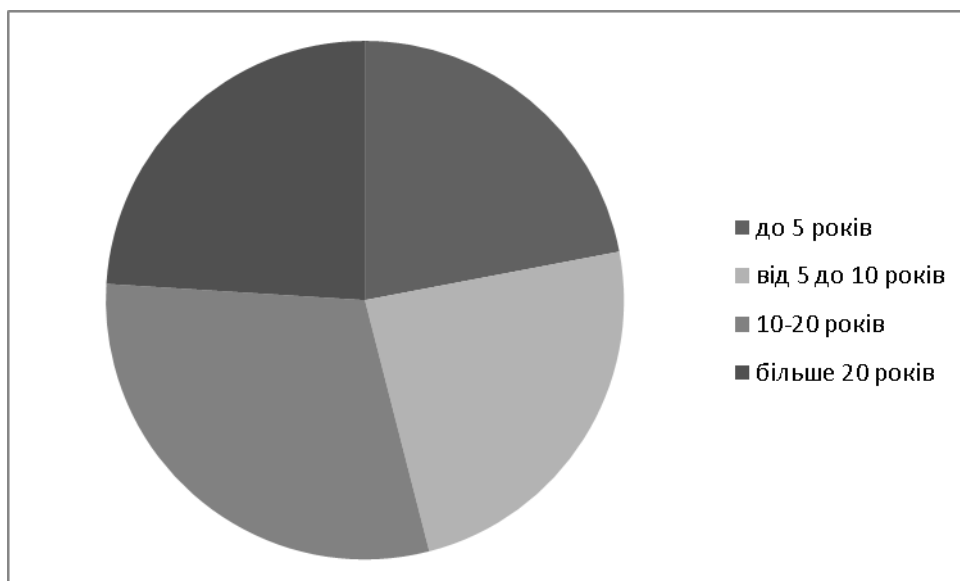
На запитання «Прихильником якої форми навчання для дітей з особливими потребами Ви є?» 31% керівників ЗЗСО визначають найоптимальнішою індивідуальну форму, 23% – спеціальні заклади освіти, а 46% – інклюзивні класи з наявністю асистента вчителя.

Причинами, що перешкоджають впровадженню інклюзивного навчання, є фінансова і матеріальна незабезпеченість – відповідь 45% керівників ЗЗСО, відсутність знань та інформації з даної проблеми – 47%, ставлення та стереотипи людей – 2%, 6%

вказали на проблеми, пов'язані з батьками та особами, що їх замінюють. За цих обставин власний рівень знань та вмінь з питань інклюзивної освіти 78% керівників оцінюють як недостатній та вказують на необхідність підвищення фахового рівня з питань нормативно-правового забезпечення, особливостей розвитку та навчання дітей з особливими освітніми потребами, ознайомлення з міжнародним досвідом інклюзивного навчання та іншими питаннями з організації інклюзивного навчання.

Аналіз педагогічного стажу засвідчив, що серед опитуваних керівників зі стажем роботи до 5 років працює 22%; від 5 до 10 років – 24%; від 10 до 20 років – 30%; понад 20 років – 17% (діаграма).

Стаж роботи на посаді керівника закладу освіти

Водночас ми зазначили, що готовність керівників закладів освіти зі стажем роботи до 5 років та від 5 до 10 років до впровадження інклюзивного навчання вища, ніж у директорів, стаж яких більший ніж 20 років.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, проведений аналіз наукової літератури з досліджуваного питання та опитування керівників закладів освіти засвідчив, що однією із проблем якісної організації інклюзивного навчання є їх неготовність та недостатній рівень сформованості інклюзивної компетентності, що є невід'ємною складовою їх управлінської діяльності. З'ясовано, що керівники закладів освіти потребують переважно підвищення фахового рівня з питань нормативно-правового забезпечення, ознайомлення з особливостями розвитку та навчання дітей з особливими освітніми потребами, ознайомлення з міжнародним досвідом інклюзивного навчання та іншими питаннями з організації інклюзивного навчання та надання якісних освітніх послуг дітям з особливими освітніми потребами.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бойчук, Ю.Д., Бородіна, О.С., Микитюк, О.М. (2015). Інклюзивна компетентність майбутнього вчителя основ здоров'я: монографія. Харків: ХНПУ ім. Г. С. Сковороди, 117 с.

<https://dspace.hnpu.edu.ua/items/1af9ed77-3832-48ad-8188-4620fd031d70>

2. Василюк, А. (2020) Інклюзія як простір для розвитку чи ризик маргіналізації учня? Інклюзивна освіта як індивідуальна траєкторія

особистісного зростання дитини з особливими освітніми потребами: зб. матеріалів IV Всеукр. наук.-практ. конф. з міжнар. участю, 10-11 грудня, Вінниця., Вип. 3. С. 138–141.

<https://library.vspu.net/jspui/handle/123456789/6949?locale=ua>

3. Про освіту: Закон України від 5 вер. 2017 р. № 2145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>(дата звернення: 31.10.2022).

4. Сучасний тлумачний словник української мови / [авт.-уклад. Л. П. Олексієнко, О.Л. Кобза]. К.: «Кобза», 2002. 544 с.

5. Соловей, Т., Чайковський, М. (2013). Змістовні компоненти професійної компетентності соціального працівника інклюзивного закладу освіти. Збірник наукових праць Хмельницького інституту соціальних технологій Університету «Україна». Хмельницький, №1 (7), 220–224.

<http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi->

[bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=Znpkhist_2013_1_52](http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=Znpkhist_2013_1_52)

6. П'ятакова, Т. (2012). Розвиток інклюзивної компетентності вчителя: швейцарський досвід. Порівняльно-педагогічні студії. №1 (11), 93–98.<http://pps.udpu.edu.ua/article/view/18691>

7. Фалинська, З.З. (2015). Формування готовності майбутніх соціальних педагогів до реалізації інклюзії засобами гуманізації навчального процесу / З.З. Фалинська // Ідеї гуманної педагогіки та сучасна система інклюзивного навчання: Зб. матеріалів Всеукраїнської науковометодичної конференції, присвяченої 97-річчю від дня народження Василя Сухомлинського, 29-30.09 2015 р. / уклад. О.Е. Жосан. – Кіровоград: Ексклюзивсистем, с. 407–411.

REFERENCES

1. Boichuk, Yu.D., Borodina, O.S., & Mykytiuk, O.M. (2015). Inklusywna kompetentnist maibutnoho vchytelia osnov zdorovia. [Inclusive competence of the

future teacher of the basics of health] monohrafiia. Kharkiv: KhNPU im. H. S. Skovorody, 117 s. [in Ukrainian].

<https://dspace.hnpu.edu.ua/items/1af9ed77-3832-48ad-8188-4620fd031d70> [in Ukrainian].

2. Vasyliuk, A. (2020). Inkluziia yak prostir dlia rozvytku chy ryzyk marhinalizatsii uchnia? Inkluzyvna osvita yak individualna traiektoriia osobystisnoho zrostannia dytyny z osoblyvymy osvitnimy potrebamy. [Inclusion as a space for development or the risk of student marginalization? Inclusive education as an individual trajectory of personal growth of a child with special educational needs] zb. materialiv IV Vseukr. nauk.-prakt. konf. z mizhnar. 10-11 hrudnia. Vinnytsia, Vyp. 3. 138–141. [in Ukrainian].

3. Pro osvitu: Zakon Ukrainy vid 5 ver. 2017 r. № 2145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (data zvernennia: 31.10.2022).

4. Suchasnyi tлумachnyi slovnyk ukrainskoi movy/[avt.-uklad. L. P. Oleksiienko, O. L. Kobza]. [Modern explanatory dictionary of the Ukrainian language]. K.: «Kobza», 544. [in Ukrainian].

5. Solovei, T., & Chaikovskiy, M. (2013). Zmistovni komponenty profesiinoi kompetentnosti sotsialnoho pratsivnyka inkluzyvnoho zakladu osvity. [Content components of the professional competence of a social worker of an inclusive educational institution]. Zbirnyk naukovykh prats Khmelnytskoho instytutu sotsialnykh tekhnolohii Universytetu «Ukraina». Khmelnytskyi, №1 (7), 220–224.

http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=Znpkhist_2013_1_52 [in Ukrainian].

6. Piatakova, T. (2012). Rozvytok inkluzyvnoi kompetentnosti vchytelia: shveitsarskyi dosvid. [Development of inclusive teacher competence: the Swiss experience]. Porivnialno-pedahohichni studii. №1 (11), 93–98.

<http://pps.udpu.edu.ua/article/view/18691> [in Ukrainian].

7. Falynska, Z.Z. (2015). Formuvannia hotovnosti maibutnykh sotsialnykh pedahohiv do realizatsii inkliuzii zasobamy humanizatsii navchalnoho protsesu [Formation of the readiness of future social pedagogues to implement inclusion by means of humanizing the educational process] Idei humanoї pedahohiky ta suchasna systema inkliuzyvnogo navchannia: Zb. materialiv Vseukrainskoi naukovometodychnoi konferentsii, prysviachenoї 97-richchiu vid dnia narodzhennia Vasylia Sukhomlynskoho, 29-30.09 2015 r. / uklad. O.E. Zhosan. – Kirovohrad: Ekskliuzyvsystem, 407-411. [in Ukrainian].

УДК 159.923.2:378.011.3.013.82]-051

Олександр Шульженко,

кандидат психологічних наук,

науковий співробітник

відділу наукових досліджень

УДУ імені Михайла Драгоманова,

Україна

E-mail: a.shulzhenko@icloud.com

<https://orcid.org/0009-0004-5105-1243>

Oleksandr Shulzhenko,

Candidate of Psychological Sciences,

Researcher of the Department, of

Organization of Scientific Research

Dragomanov Ukrainian State University

Український державний університет імені Михайла Драгоманова

м. Київ, Україна

вул. Пирогова, 9, Київ

01054, Україна

Drahomanov Ukrainian State University

Kyiv, Ukraine

9 Pyrohova Street, Kyiv

01054, Ukraine